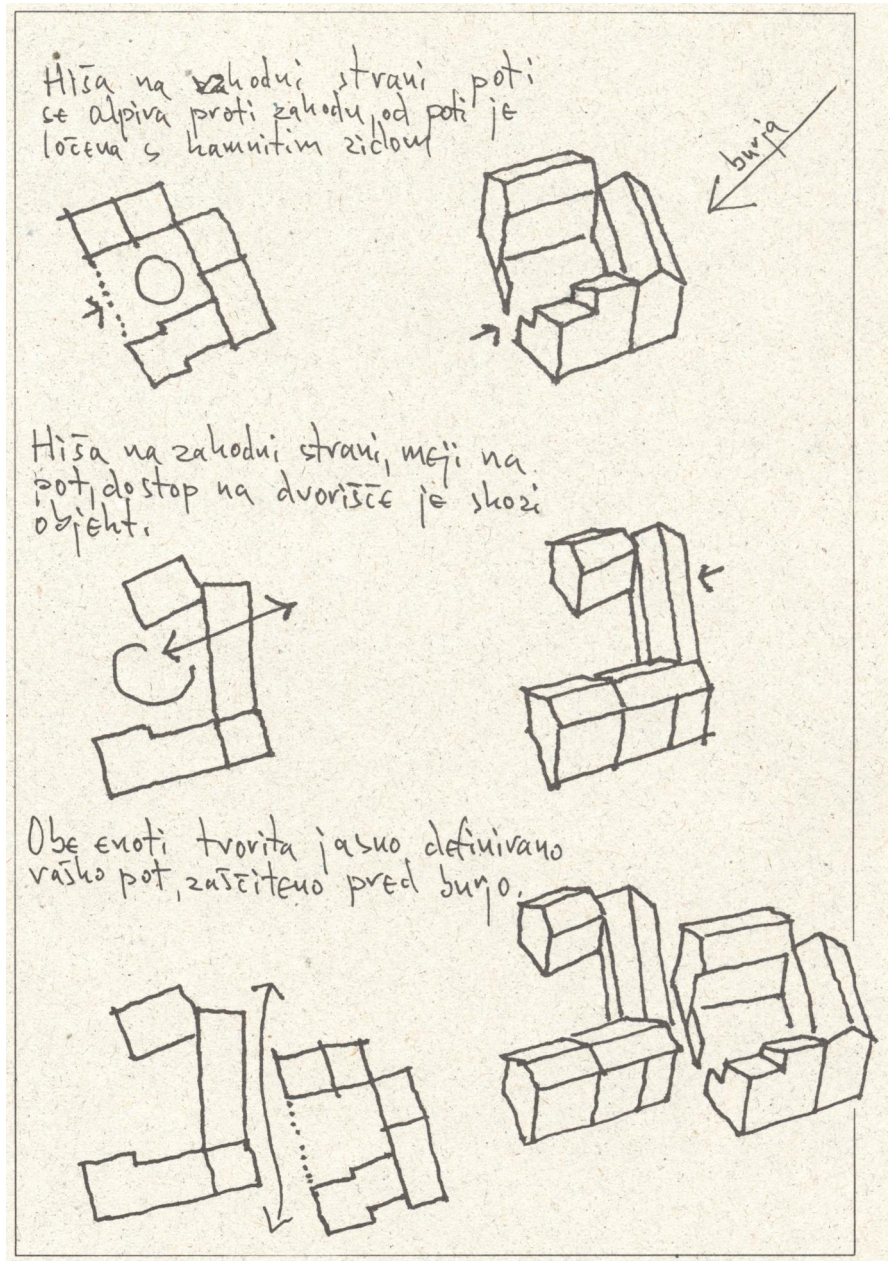

Novogradnje počitniških hiš niso dopustne, pač pa se dopušča sprememba namembnosti obstoječih objektov v počitniške hiše.

Tradicionalna arhitektura predstavlja izjemno bogato stavbno dediščino, za katero pa vaščani, razen redkih izjem, niso zainteresirani, saj ni v skladu z njihovimi današnjimi materialnimi in kulturnimi potrebami. Posebej še primeri s Krasa kažejo, da lahko ta arhitektura preživi kot počitniško bivališče nekoga, ki je voljan to nesporno kvaliteto vzdrževati in obnavljati, zato bi kazalo take oblike celo stimulirati.

Mojca Sašek-Divjak

Morfološko-tipološki pristop k prenovi

Pri analitičnem delu sem se ukvarjala predvsem z študijem fizičnih razmerij v prostoru, vizualno analizo in morfološko strukturo naselja, pa tudi s tipologijo domačij in oblikovanjem arhitekture.

Tipologija naselja

Orlek sodi v tip strnjene kraške vasi, ki se je razvila vzdolž poti. Dviga se v

hrib in je tipično jugozahodno orientiran, zrastel je na zavetrni strani hriba. Pravega vaškega jedra s cerkvijo, trgovino in gostilno nima. Dejanski vstop v naselje doživimo na odprtem javnem prostoru s kamnitim križnim znamenjem, kjer je bila stara gostilna. Od tu se vas strmo dviga. Pri vrhu vzpetine, na križpotju vaških poti, stoji kapelica. Od tu je nekaj zanimivih vedut, kjer vidimo preko obdelanih teras poti, ki se s kamnitimi zidci iztekajo v dolino. V bližini je viden obmejni kamen in karavla. Panoramski pogledi se nam odprejo tudi na drugih delih vasi, nekaj je zanimivih pogledov na do-

mačijske sklope. Vizualna analiza nam tudi pokaže, da je ohranjenih več arhitektonsko kvalitetnih objektov in stavbnih elementov.

Glede na tlorisno zasnovo razpade Orlek na tri dele, tri morfološke enote: osrednji strnjeni del naselja, manjši del naselja prav tako s strnjeno strukturo in del naselja z ohlapnejšo zazidavo.

V naselju se je oblikovalo več javnih prostorov zbiranja: najbolj značilen je ob kamnitem križu, ob koncu naselja je nastal polkrožen prostor ob spomeniku NOB, manjša sta ob ka-

pelici in ob kamniti klopi, nov prostor za zbiranje pa so si vaščani uredili izven vasi, ob balinišču, kjer je tudi nova gostilna. Oskrbujejo se v Sežani in nimajo svoje trgovine.

Značilni so domačijski sklopi, ki se razvijajo ob vaški komunikaciji in s svojo strnjeno strukturo kamnitih zidov oblikujejo ulico. Oblikovani so tako, da je notranje dvorišče zaščiteno pred burjo, ki piha s severovzhoda. To so tako imenovani borjači, obzidani s kamnitim zidom, vhod je oblikovno poudarjen s portonom. Za objektom se skoraj obvezno razvije vrt, na katerega so si pripeljali kvalitetno zemljo, v glavnem iz kraških vrtač. Vrtovi so najbolj skrbno obdelana zemlja, na njih gojijo trto in vrtnine.

Tipi domačij

Najbolj značilni domačijski sklopi so se oblikovali v obliki črke L, ki jo sestavljata stanovanjski objekt in gospodarsko poslopje. Dvorišča so zaprta z zidno ograjo, so internega značaja, vhodi so skozi portone. Vstop v hišo je preko dvorišča. Za objekti so praviloma vrtovi, zaščiteni s kamnito ograjo, ki spadajo k posameznim domačijam. Nekateri sklopi so se oblikovali v tip U zazidave ali pa se povezujejo celo v grozdasto zazidavo.

Osnovna celica je skoraj praviloma kompaktna oblika, kjer stanovanjski in gospodarski del tvorita strnjene nize. Pojavljajo se taki nizi v obliki črke I, ki so včasih pravokotni na komunikacijo, včasih pa so postavljeni vzporedno z vaško potjo, glede na smer vetra.

Nekaj je redkih prosto stojećih objektov, kjer gospodarski in stanovanjski del nista povezana, kar je odraz trenutnih življenjskih potreb prebivalcev, predvsem pa načina delovanja.

Stavbna tipologija

Stare hiše so kamnite, grajene ali predelane v drugi polovici prejšnjega stoletja, kar kažejo tudi letnice na kamnitih portalih. Večinoma so enonadstropne, tudi prtilične, s podolgovatim tlorisom. Streha je dvokap-

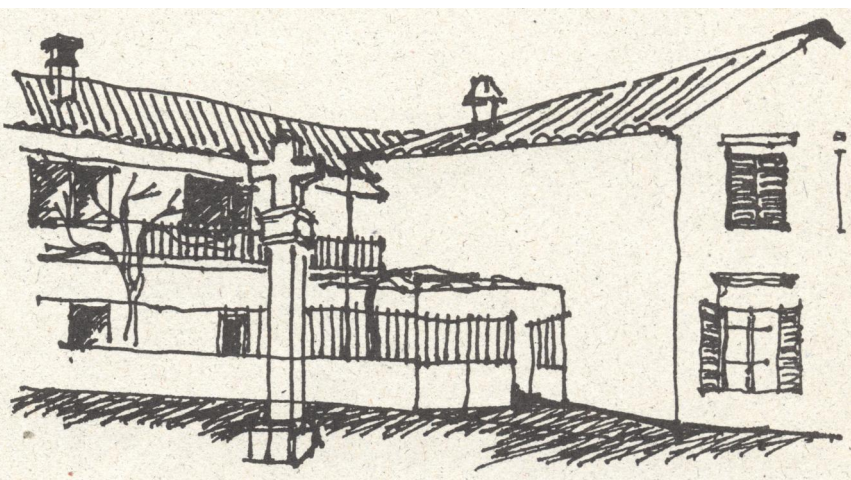
nica, z majhnim naklonom, kritina so opečnati korci. Stare kritine so bile iz kamnitih skrilov, ki so ohranjeni le na redkih objektih.

Skupna značilnost stare arhitekture je bila funkcionalna razdelitev po etažah, ki jih je povezovalo zunanje stopnišče in lesen balkon ali gank. Z njihovim rušenjem se je spremenil zunanji izgled objektov in tudi funkcionalna organizacija. Prtilični prostori so osrednji bivalni prostor, zunanja stopnišča so se preselila v notranjost.

Značilni arhitekturni elementi so tudi mogočni dimniki, kamniti portali in okenski okvirji, okna so vsaj pri starejših hišah majhna, z lesenimi polkni. Sredi dvorišča se značilno pojavljajo pod orehom kamniti vodnjaki in kamnite mize.

Prenova naselja

Pri adaptacijah in novogradnjah, ki so sicer odraz novih življenjskih potreb, bi morali obdržati značilnosti in videz naselja v celoti. Pri tem mislim na tlorisne gabarite (podolgovat tloris, proporciji in omejitve velikosti, možnosti I, L, U ali grozdastega tipa zazidave) in višinske gabarite objektov in sklopov (prtilični ali P+1), velikost in zidove dvorišč, fasadno oblikovanje, enoten plitek naklon streh, enotno kritino s korci in barvno harmoničnost v naselju. Posebej je treba opozoriti na ohranjanje tipičnih stavbnih elementov: kamnitih portalov, portonov, okenskih okvirjev,

na oblikovanje vrat in oken, zaključkov streh in dimnikov, ki so pri kraški hiši še posebno lepi in v tej vasi dobro ohranjeni.

Glede na relativno majhne potrebe domačinov po novogradnjah je treba najprej izkoristiti obstoječi stavbni fond in prenoviti propadajoče objekte oz. jih funkcionalno na novo usposobiti, jih sanirati.

Možno je tudi dodati nekaj objektov v obliki plomb. Vas ima tri morfološke enote. Manj takih možnih lokacij je v strnjnem delu naselja, ki je arhitektonsko najbolj zanimiv in zahteva strožji režim glede urbanističnih pogojev. V delu naselja z ohlapnejšo zazidavo bi lahko z novogradnjami dosegli bolj strnjeno strukturo in tako povezali naselje, zato tu predlagam nekaj površin za pozidavo. Pri tem bo lastništvo parcel odigralo pomembno vlogo, tu si bodo predvsem domačini našli prostor za zidavo. Tretjo morfološko enoto sestavlja manjša in strnjena zazidava, ki jo po študijah kvalitete zemljišča za kmetijstvo obdaja večja površina kvalitetnega zemljišča, zato ta del vasi ohranjam za potrebe kmetijstva.

Ker je vas relativno majhna (približno 160 prebivalcev), bi za njeno oživitev morali misliti na razširitev, ki bi opravičevala boljšo komunalno opremljenost. S tem bi lahko razmišljali o novem vaškem centru in o dodatnih, predvsem obrtnih dejavnostih. Te bi nudile novo možnost zaslužka domačinom in novo naseljenim. Glede na bližino Lipice obstajajo možnosti za oživitev turistične dejavnosti, ne samo kot izletniški turizem, ampak tudi v povezavi z Lipico za jahalne ture. Bogastvo krajine, njeni geomorfološki pojavi predstavljajo rekreacijski potencial. Če bi v vasi uspeli oživiti te dejavnosti, bi potrebovali tudi nekaj novih površin za te namene. Nujno je treba ponuditi možnost za širitev, sicer si

bodo lokacije izbrali ljudje naključno sami.

Predlagana je nova manjša cona severozahodno od dosedanjega naselja, ki leži ob glavni komunikaciji in se na naselje navezuje. Glede na tip zazidave, ki se zgleduje po vaški tipologiji in vključuje velika notranja dvorišča, kjer so predvidena večja gospodarska poslopja (ki so lahko tudi obrtne delavnice ali namenjena reji jahalnih konjev), bi jih lahko izkoriščali za kmetovanje, obrtne dejavnosti, tudi za rejo konjev in za s tem povezan turizem. Pri vseh možnih dodatnih zazidavah sem vedno upoštevala na hišo vezano zemljišče za vrt. Nova cona se povezuje z Dolom Podvas, ki naj bi bil kot rekreacijsko zanimivo območje s peš potni povezan z naseljem.

S tem dobi vas strnjeno obliko, kjer postane stari prostor zbiranja ob kamnitem križu spet osrednji prostor v stičišču komunikacijskih osi naselja, zato tu predlagam novi, boljše opremljeni center vasi.

Če bi se pojavila potreba po dodatnih večjih površinah zaradi širitve mesta Sežane, ki so sicer predvidene drugje, bi morali iskati nove lokacije izven Orleka in jih samostojno oblikovati, njejnu pa pustiti, da ohranja značaj kraške vasi.

Vesna Kolar Planinšič, dipl. inž. ur. kraj.,
Draginja Nikolič, dipl. inž. kmet.,
Andrej Erjavec, dipl. inž. arh.,
Mojca Sašek-Divjak, dipl. inž. arh.

Viri:

Gams Ivan, 1976, Kras, Ljubljana.
Klemenčič Marijan, 1978, Orlek, tipkopis.
Prosen Anton, 1989, Urejanje in planiranje podeželskega prostora (Fazno poročilo za leto 1989), FAGG, Ljubljana.
Rural Development through Agritourism, 1989, FAO, Rim.
Znanstvenoraziskovalni center SAZU: Speleološke značilnosti mesta Sežana, Inštitut za raziskovanje Krasa.